

Дьолог О. С.

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ІНШОМОВНІ ЕЛЕМЕНТИ В СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНИХ ТИПАХ УКРАЇНСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНОСПОЛУК

У статті проаналізовано особливості утворення українських економічних терміносполук, що містять іншомовні елементи. Тенденція стрімкого зростання обсягу спеціальної лексики є ознакою сьогодення. Одним із потужних засобів поповнення термінологічної лексики є чужомовні запозичення. Економічна термінологія, як частина загальної української терміносистеми, також активно запозичує іншомовні лексеми. Запозичення в термінології розглядаються сучасними науковцями як об'єктивний і неминучий фактор її еволюції. Іншомовні елементи завжди були джерелом поповнення термінологічної лексики. Проте нині, у XXI столітті, саме англійська мова продовжує значною мірою впливати на українську; численні англійцизми систематично поповнюють лексичний склад сучасної української термінологічної лексики. Українська економічна думка, все природніше вписуючись у світові інтеграційні процеси, потрапляє під іншомовні термінологічні впливи, запозичуючи разом із відповідними поняттями та категоріями їхню словесну форму. Доведено, що максимальну кількість іншомовних запозичень зафіксовано в тих галузях, де відбувається найбільш тісна взаємодія мов і культур. Такою сферою насамперед є економіка. Складна внутрішня співвідносність у колі сучасних економічних понять, їхні аспекти викликають збільшення комплексних мовних одиниць. У статті зазначено, що сучасна українська термінологія має велику кількість термінів-словосполук. Автор подає аналіз термінологічних словосполук, що містять іншомовні елементи. Аналізуються двокомпонентні, трикомпонентні та базатоконпонентні терміносполуки. У статті розглянуто найпоширеніші типи терміносполук: «прикметник+іменник», «іменник+іменник», «прикметник+прикметник+іменник», «прикметник+іменник+іменник», «іменник+прикметник+іменник», «іменник+іменник+іменник», «прикметник+іменник+прикметник+іменник», «іменник+іменник+іменник+іменник», «іменник+прикметник+іменник+іменник», «іменник+іменник+прикметник+іменник», «іменник+прикметник+прикметник+іменник», «прикметник+іменник+іменник+іменник». У статті доведено, що сучасна українська економічна термінологія, як частина загальноукраїнської термінологічної системи, відповідає вимогам міжнародних стандартів та світової наукової традиції.

Ключові слова: економічна термінологія, термін, запозичення, англійцизм, лексика, іменник, прикметник, терміносполука.

Постановка проблеми. Тенденція стрімкого зростання обсягу спеціальної лексики є ознакою сьогодення. Будь-яка термінологія – це відкрита система, що постійно розвивається і розширює свій функціональний статус. Одним із потужних засобів поповнення термінологічної лексики є чужомовні запозичення. Економічна термінологія як частина загальної української терміносистеми також активно запозичує іншомовні лексеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники зазначають, що термінологія кожної мови є національною, адже її компонент інтернаціонального характеру асимілюється відповідно до структури національної мови. Запозичені елементи поступово адаптуються

в мові-реципієнті й долучаються до норм мови-реципієнта [1, с. 91].

Нині питання мовних запозичень набули особливої актуальності у зв'язку з численними розробками різноманітних аспектів взаємодії мов і культур. Сучасні лінгвісти вважають запозичення мовною універсалією (Е. Володарська, Л. Кислюк, В. Ярцева) або закономірністю, притаманною всім або більшості мов світу (О. Ахманова).

Запозичення в термінології розглядаються сучасними науковцями як об'єктивний і неминучий фактор її еволюції (В. Акуленко, Л. Козак, І. Козловець, Г. Сергеева, Д. Шапран). Такий підхід пояснюється насамперед швидким розвитком різних галузей сучасних знань та ускладненням наукових і виробничих понять. Останніми десятиліттями

економічна термінологія досліджується досить активно. Багато розвідок присвячено й іншомовним запозиченням у сучасній українській термінології.

Варто зазначити, що, за даними сучасних термінологів (М. Комова, Р. Процик, О. Боровська), велику частину серед українських економічних термінів становлять термінологічні словосполучення. Проте місце іншомовних елементів у таких структурно-граматичних сполуках досліджувалося дуже мало.

Постановка завдання. Завдання статті:

1) з'ясувати найтипівіші моделі економічних терміносполук;

2) дослідити вживання запозиченої лексики в багатокомпонентних економічних терміносполуках;

3) проаналізувати особливості поєднання власне українського елемента та запозиченого іншомовного в багатокомпонентних економічних терміносполуках;

4) проаналізувати основні способи утворення економічних терміносполук із чужомовним компонентом у структурі (двокомпонентні, трикомпонентні, багатокомпонентні).

Виклад основного матеріалу. Іншомовні елементи завжди були джерелом поповнення термінологічної лексики. Проте нині, у XXI столітті, саме англійська мова продовжує значною мірою впливати на українську; численні англіцизми систематично поповнюють лексичний склад сучасної української мови. Слід звернути увагу, що процес освоєння запозичених словникових одиниць є результатом тісної взаємодії фонетичних, граматичних і семантичних систем мови-донора і мови-реципієнта. Не обминув цей процес і сучасну українську економічну термінологію.

Українська економічна думка, все природніше вписуючись у світові інтеграційні процеси, потрапляє під іншомовні термінологічні впливи, запозичуючи разом із відповідними поняттями та категоріями їхню словесну форму.

У сучасному світі термінологія відіграє важливу роль у спілкуванні та комунікації людей, оскільки вона є вагомим джерелом отримання інформації. Крім того, термінологія – це та частина лексики, яка надзвичайно чутлива до зовнішнього впливу. У світі понять, що швидко змінюються, та терміносистем, що розвиваються, саме запозичена термінологія починає відігравати домінуючу позицію.

Склад сучасної української економічної термінології з точки зору її походження, здійснений лінгвістами, може бути представлений так:

– 19% економічної термінології становлять власне українські слова (наприклад, *борг, боржник, вартість*);

– 8% – це слова-гібриди, тобто ті, що складаються з двох коренів, один із яких є власне українським, інший – запозиченим (наприклад, *векселедавець, векселетримач, жиронаказ, жиророзрахунок*);

– 73% – це лексика, запозичена з інших мов (наприклад, *офшор, рабат, рента, санація, трансферт, реверс, суборенда*) [3, с. 57].

Доведено, що максимальну кількість іншомовних запозичень зафіксовано в тих галузях, де відбувається найбільш тісна взаємодія мов і культур. Такою сферою насамперед є економіка. Сучасна економічна термінологія розвивається, поновлюється, вдосконалюється відповідно до розвитку й удосконалення економічної сфери. У системі економічної термінології відбуваються різноманітні лексико-семантичні процеси, пов'язані із входом до неї значної кількості запозичень (нині особливо з англійської мови). Такі системні термінологічні лексико-семантичні групи підтверджують усебічне відображення широкого кола економічних понять.

Загалом, запозичення в термінології – це природне явище, об'єктивний і неминучий фактор її формування, однак доцільним воно може бути лише за умови відповідності комунікативним потребам суспільства та збереження національної специфіки терміносистеми [4, с. 200].

Власне, питання доцільності чи недоцільності використання іншомовних елементів особливо актуальне в терміносистемах, оскільки саме термінологія є надзвичайно чутливою до зовнішнього впливу й дуже часто її становлення супроводжується запозиченням термінів як номінантів спеціальних понять певних галузей знань. На сучасному етапі розвитку національних терміносистем очевидним є факт, що неусталеність власних термінологічних традицій примушує більше запозичати, ніж творити самим. Саме тому нині в різних галузях економічної терміносистеми ми маємо велику кількість запозичень. Так, наприклад, буденними вже стали терміни: *бюджет, аванс, дефіцит, баланс, кредит, офшор, актив*. Така термінологія увійшла до українського слововжитку, стала загальнозрозумілою і набула певних українських граматичних ознак (рід, число, відміна). Проте новітні запозичені економічні терміни (здебільшого з англійської мови) часто зрозумілі лише фахівцям та традиційно потребують спеціальних словникових тлумачень (наприклад,

кліринг, тайминг, індосамент, аутсорсинг, інжиніринг, трейдер тощо) [2, с. 12].

Незважаючи на широкі внутрішні можливості, якими оперує кожна мова, запозичення традиційно більш поширене, ніж словотвірні процеси. Такий процес можна пояснити тим, що переробити за власним зразком і в такий спосіб засвоїти вже готову до вживання назву набагато простіше і зручніше, ніж представити їй власну назву того ж самого явища на основі виділення в цьому явищі певної характерної ознаки.

Варто назвати ще один позалінгвальний чинник запозичення термінології: за дуже малий проміжок часу з'явилася численна кількість нових економічних реалій, назви для яких уже існували в тих мовах, із яких вони прийшли, передусім з англійської. І здебільшого у нас запозичуються ці найменування в готовому вигляді. Іншомовними термінами представлені всі підсистеми аналізованої терміносистеми, а саме:

- «Біржі та біржова діяльність» (*брокер, дилер, опціон*);
- «Бухгалтерський облік і аудит» (*дебурс, манко, негативний «кеш-флоу», маржинальна система калькуляції*);
- «Маркетинг і торгівля» (*акциз, бартер, демпінг, дистриб'ютор, контрафакція, мерчандайзинг, оверсолд, франшиза*);
- «Підприємництво та менеджмент» (*бізнес, інжиніринг, інсайдер, наблік-релейшнз, рієлтер*);
- «Страховання» (*аджастер, декувер, дисчардж, фронтинг*);
- «Фінанси, банки, інвестиції» (*акредитив, акцепт, аутрайт, єврокард, кліринг, лізинг*);
- «Цінні папери» (*аваль, алонж, блокейдж, андерайтинг, індосамент*).

У сучасних дослідженнях запозиченої лексики слід ураховувати тенденцію до створення міжнародної термінології, єдиних найменувань понять, явищ сучасної науки, виробництва, що також сприяє закріпленню іншомовної лексики, котра отримала інтернаціональний характер. Цей факт дає підстави вважати, що засвоєння іншомовних елементів є необхідним і обов'язковим для розвитку української мови процесом.

Складна внутрішня співвідносність у колі сучасних економічних понять, їхня багатоаспектність викликають збільшення комплексних мовних одиниць. Удаватися саме до такого способу термінотворення змушує фахівців і той факт, що термінами-словосполученнями легше, ніж іншими словотвірними засобами передати належність до класифікаційного ряду понять. Значення терміна

безпосередньо впливає зі значення компонентів і тієї структурної чи структурно-семантичної моделі, за якою вони поєднуються.

Як відомо, термін існує у двох сферах: фіксації і функціонування. Так, кількість праць, у яких досліджено терміни в тому вигляді, як їх зафіксовано в словниках, набагато більша за кількість досліджень, присвячених специфіці функціонування терміна в тексті. Проте класифікувати, систематизувати термінологію можливо лише під час вивчення термінів у природному для них середовищі, тобто в наукових текстах. Адже лише в процесі функціонування наукового терміна виявляється діалектика відношень між елементами його системи, які можуть перебувати у статичності чи змінюватися. Враховувати сферу функціонування надзвичайно важливо, оскільки саме це є найбільш природним вживанням термінології, тобто це – основне джерело, де з'являються нові терміни і набувають обґрунтування та право на життя.

Аналіз текстів фахових видань останніх років (підручників та монографій) доводить, що серед усього масиву досліджуваних економічних терміносполук кількісно переважають двокомпонентні, які можемо поділити за морфологічними ознаками на дві основні групи: субстантивно-субстантивні та субстантивно-ад'єктивні.

Найпоширенішими серед двокомпонентних терміносполук є субстантивно-ад'єктивні. При цьому означальна частина може виражатися чужомовним прикметником як термінологічного походження (наприклад, *кредитні гроші, інфляційні спіралі, демпінгова ціна, трансферні платежі, номінальна вартість, сервісне обслуговування, селективний збут, ф'ючерсна угода*), так і нетермінологічного (наприклад, *пасивний баланс, відкрита ціна, золотий стандарт, цінова дискримінація, світовий ринок, споживчий кошук, сполучна ланка, основні фонди*).

Якщо розглядати термінологічні словосполучення з точки зору порядку слів у таких конструкціях, то можемо побачити, що прикметники частіше знаходяться в препозиції (*венчурний бізнес, бюджетний дефіцит, бюджетний профіцит, імітаційне моделювання, абстрактна праця, комісійні операції, компенсаційні кредити, споживацькі очікування, монетарна база, накладні витрати, особистий ризик*).

Специфічною рисою в досліджуваних одиницях є те, що лексеми чужомовного походження, які виступають у ролі визначальних елементів, як правило, є відносними прикметниками,

що конкретизують, уточнюють родові значення терміна-іменника, надаючи всій конструкції видового термінологічного значення.

Двокомпонентні терміносполуки субстантивно-ад'єктивного типу утворені за найтипівішою моделлю – «прикметник+іменник». При цьому лексеми чужомовного походження можуть входити до складу термінологічних словосполук цього типу як прикметники (наприклад, *ліквідна позика, трансакційні витрати, валютний кошук, акціонерне товариство*), як іменники (наприклад, *виробнича функція, статутний капітал, прихована інфляція*), утворювати сполуку «іменник+прикметник» (наприклад, *компанія дочірня, бізнес малий, безробіття циклічне, бачення стратегічне, бар'єри нетарифні, знижка цінова, зобов'язання гарантійне*). Серед атрибутивних бінарних терміносполук виокремлюємо сполуку іменника з ад'єктивованим дієприкметником, найчастіше пасивним. Активні дієприкметники вживаються значно рідше, що властиво й загальнолітературній українській мові. З метою надання термінології більш виразних національних рис можна запропонувати обмежити використання дієприкметників теперішнього часу активного стану типу *розподільчий, маркуючий, керуючий*, поширюючи віддієслівні прикметники на позначення властивостей предметів і виконавців дії типу *розподільний, маркувальний* або іменники типу *керівник*.

Дуже поширені субстантивно-субстантивні генітивні термінологічні словосполуки, побудовані за моделлю «іменник у називному відмінку+іменник у родовому відмінку». При цьому чужомовні лексеми можуть бути як у називному відмінку (*конвертованість гривні, конверсія виробництва, міграція грошей, менеджмент послуг, еквівалент вартості, інфляція попиту, мотивація досягнення*), так і в родовому (*тіло кредиту, кругообіг капіталу, набір персоналу, норма амортизації, основи ефективності, показник капіталу, показник стандартизації*).

Окрему групу генітивних терміносполук становлять одиниці з віддієслівними іменниками. У таких конструкціях найчіткіше виражені об'єктні відношення (наприклад, *рефінансування банків, котирування облігацій, ліцензування підприємництва, проектування ризиків, підвищення продуктивності, регулювання менеджменту, інвестування прибутку*).

Із розвитком і вдосконаленням науки (зокрема, економіки) пов'язане виникнення більш складних типів термінологічних сполук три-, чотири- та багатокомпонентних. Трикомпонентні терміни,

до складу яких входять лексеми чужомовного походження, мають такі структури:

– «прикметник+прикметник+іменник» (наприклад, *міжнародна економічна інтеграція, жорсткий валютний контроль, державний пенсійний фонд, абсолютна додана вартість, активний платіжний баланс, центральний емісійний банк, банківські розрахунково-грошові документи, валовий національний продукт*);

– «прикметник+іменник+іменник» (наприклад, *облікова ставка рефінансування, абсолютна обмеженість ресурсів, оптимальний розподіл ресурсів, акордно-преміальна оплата праці, балансова вартість активів, контрольний пакет акцій*);

– «іменник+прикметник+іменник» (наприклад, *дефіцит платіжного балансу, паритет купівельної спроможності, норма банківського прибутку, норма особистих заощаджень, агломерація населених пунктів, актив бухгалтерського балансу, аналіз організаційної структури*);

– «іменник+іменник+іменник» (наприклад, *продуктивність факторів виробництва, рентабельність діяльності фондів, організація блокування рахунків, відстрочка погашення кредитів, коефіцієнт ліквідності банків, концепція інтенсифікації зусиль*).

Основним елементом для творення подібних структур може бути і словосполука, і окреме слово. Так, на основі моделі «прикметник+іменник» твориться трикомпонентний термін (наприклад, *фіскальна політика, державна фіскальна політика; економічна політика, ефективна економічна політика; економічне зростання, екстенсивне економічне зростання; оцінна модель, трансферна оцінна модель*). На основі моделі «іменник+іменник» твориться нова модель (наприклад, *система ринку, міжнародна система ринку; оплата праці, акордно-преміальна оплата праці; динаміка інвестицій, інтенсивна динаміка інвестицій; аналіз ризику, структурний аналіз ризику*). Вихідним словом для моделей є іменник, тобто однослівна структура (наприклад, *закон – закон грошового обігу, закон депозитної вартості*).

Зі збільшенням кількості компонентів збільшується і можливість різноманітних їх комбінацій. Чотирикомпонентні терміни в складі сучасної української економічної термінології менш частотні. Основні моделі можемо виділити такі:

– «прикметник+іменник+прикметник+іменник» (*прискорена амортизація основного капіталу, інвестиційна корпорація малого бізнесу, визначені ліміти валютних операцій, ресурсна стратегія стратегічного управління*);

– «іменник+іменник+іменник+іменник» (теорія співвідношення факторів виробництва, матриця оцінки досягнення цілей, принцип єдності теорії управління, стратегія розширення кордонів бренду);

– «іменник+прикметник+іменник+іменник» (баланс грошових доходів населення, критика раціонального прийняття рішень, модель грошових доходів населення);

– «іменник+іменник+прикметник+іменник» (бюлетень курсів іноземних валют, коефіцієнт використання грошових коштів, концепція інтенсифікації комерційних зусиль, джерела фінансування капітальних вкладень);

– «іменник+прикметник+прикметник+іменник» (кон'юнктура світових товарних ринків, структура міжнародних банківських монополій, сфера можливих маркетингових рішень);

– «прикметник+іменник+іменник+іменник» (міжнародна федерація обробки інформації, нормативна теорія прийняття рішень, початкова підготовка кадрів менеджменту).

Висновки і пропозиції. Таким чином, аналіз основних структурно-граматичних типів лексики економічної терміносистеми дає можливість стверджувати, що на сучасному етапі кількісна перевага належить лексикалізованим термінополукам, компоненти яких базуються на лексичних запозиченнях. Більшість загальної кількості економічних термінів-однословів чужомовного походження можуть входити до складних найменувань. Процес творення та відбору кращих зразків термінів триває й, безперечно, має відбуватися у науковій взаємодії термінологів і економістів-практиків, які мають подбати про оптимальне співвідношення питомих та іншомовних термінів.

Список літератури:

1. Акуленко В. В. Українська мова в європейському контексті (проблеми розвитку мовленнєвої комунікації). *Мовознавство*, № 2/2001, с. 91–97.
2. Дьолог О. С. Англомовні запозичення в сучасній українській економічній термінології. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 8. Том 1. Ужгород, 2019. С. 12–17.
3. Малевич Л. Термінологічне запозичання: причини, джерела, функції. *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць. Київ : КНЕУ, 2005. Вип. VI. С. 56–61.
4. Науменко Л. Проблеми перекладу бізнесової термінології з англійської на українську мову. *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць. Київ : КНЕУ, 2011. Вип. IV. С. 200–201.
5. Наумовець А. Імплементация англіцизмів в українській мові. *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць. Київ : КНЕУ, 2015. Вип. IV. С. 19–20.

Doloh O. S. FOREIGN LANGUAGE ELEMENTS IN GRAMMAR STRUCTURE OF UKRAINIAN ECONOMICS TERMINOLOGICAL PHRASE

In this article we are analyzing specifics of creating modern Ukrainian terminological phrases which contains foreign languages elements. The trend of increase of using specific vocabulary is characteristic for modern language. One of the ways of replenishment of vocabulary is borrowing from another languages. Economics terminology as a part of Ukrainian terminological phrase also is borrowing foreign vocabulary. Borrowing in terminology understands by modern scientists as a part of evolution of vocabulary. Foreign elements always were an important part of replenishment of vocabulary. But today, in XXI century exactly English continue affecting Ukrainian language: a lot of Anglicisms systematically replenish vocabulary of modern Ukrainian terminology. Ukrainian economic theory with integration in world system is affected by foreign terminology and borrowing concepts and language form of this. Is proven, that the biggest part of borrowings is in spheres, where is intensive cooperation of languages and cultures. The example of such sphere is economy. The complicate internal structure in modern economic terms, their aspects are giving as a result increasing of complex language units. In this article is mentioned that Ukrainian economic terminology has a lot of terms which are consist of collocations. The author gives analysis of terminological collocations which contains terminological phrases. There are analyzing two units, three units and many units' terminological phrases. In this article is mentioned the most common types of terminological phrases such as "adjective+noun", "noun+adjective", "adjective+adjective+noun", "adjective+noun+noun", "noun+adjective+noun", "noun+noun+noun", "adjective+noun+adjective+noun", "noun+noun+noun+noun", "noun+adjective+noun+noun", "noun+noun+adjective+noun", "noun+adjective+adjective+noun", "adjective+noun+noun+noun". In this article also is proven, that modern Ukrainian economic terminology as a part of Ukrainian terminology system corresponds with international standards and world science tradition.

Key words: economic terminology, term, borrowing, Anglicism, vocabulary, noun, adjective, terminological phrase.